

ЖІНКИ-ВОЇНИ НА ЗЕМЛЯХ СТАРОДАВНЬОЇ І СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ УКРАЇНИ

Віктор ТОПАЛЬСЬКИЙ,

старший науковий співробітник Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (м. Київ)

Топальський В. Жінки-воїни на землях Стародавньої і Середньовічної України.

У статті на підставі народної творчості та писемних джерел висвітлюється роль і місце жінок-войнів у війнах Стародавньої та Середньовічної України.

Ключові слова: Давня Україна, Північне Причорномор'я, амазонки, скифи, сармати.

Topalsky V. Женщины-воины на землях Древней и Средневековой Украины.

В статье на основе народного эпоса и письменных источников освещается роль и место женщин-воинов у войнах древней и средневековой Украины.

Ключевые слова: Древняя Украина, Северное Причерноморье, амазонки, скифы, сарматы.

Topalsky V. Women warriors in the lands of ancient and medieval Ukraine.

On the basis of national eposu and written sources, highlights the role and place of women soldiers in the wars of ancient and medieval Ukraine.

Keywords: Ancient Ukraine, Northern Prichornomore, Amazons, Scythians, Sarmatians.

Питання участі жінок у військових формуваннях у давні часи на території сучасної України було і є предметом жвавих дискусій. Це слід пояснювати, зокрема, й впливами тих племен, які проживали у далекому минулому на нашій землі і згадки про яких дійшли до нас. Серед народів, які залишили свій вплив на культуру і військову справу українців, слід, у першу чергу, назвати скіфів (скитів). Це група племен, які жили у VII–III ст. до н. е. на території теперішніх України, Росії та Середньої Азії, згодом, до 3 ст. н. е. в Криму і називали себе «сколотами».

Воїнами у Скіфії були не тільки чоловіки, але й жінки [31, 4–18; 32, 22–27]. Діодор Сіцілійський писав: «У цих народів жінки подібно чоловікам залишаються до війни і ніскільки не поступаються їм в хоробрості, тому багато великих подвигів було звершено славними жінками не тільки в Скіфії, але і в сусідніх з нею землях» [18, 310]. При потребі, жінки-воїни поряд з чоловіками залитались до війська. Основним озброєнням скіфських жінок були луки і стріли, рідше – списи, мечі, ще рідше – захисний обладунок [32, 4–18].

Аналіз велико-
го масиву скіф-
ських поховань
Степового Подніп-
ров'я показав, що
29 відсотків жіно-
чих поховань міс-
тили зброю [3, 70].
Як вважає В. Гри-
циюк, не можна го-
ворити про більше
поширення у сусід-
ніх племенах сав-
роматів і сарматів
жінок-воїнів, ніж
це було у скіфів
[11, 115], а В. Ви-
ноградов припуска-
в, що вже в часи
передньоазійських
походів до складу

скіфського об'єднання могли входити і за-
гони амазонок [6, 17–25].

Досліджуючи кургани північного Причор-
номор'я, українські археологи виявили по-
ховання молодих озброєних жінок-скіфінок.
Зібралиши її узагальнивши весь доступний
матеріал, українські археологи В. Іллінська
та О. Фіалко підтвердили, що у скіфському
суспільстві існував інститут жінок-войнів.
Щоправда, скіфські амазонки не були схожі
на описаних Геродотом амазонок-чоловіков-
бивць. Вони брали участь у кінних легко-
озброєних допоміжних загонах, охороняли
майно, худобу, житло, коли чоловіки-войни
йшли у воєнні походи або вирушали у довге
сезонне кочування [2]. На думку О. Фіалко,
у V – першій половині IV ст. до н. е. жінки-
войни могли складати особливі легкоозброєні
загони, чисельність яких доходила до 25 від-
сотків чисельності війська. Військову повин-
ність виконували переважно жінки серед-
нього прошарку суспільства [32, 13–16]. У
похованнях багатих скіфінок зброю знахо-
дяться рідко.

У той же час, вперше в історії розкопок
поховань скіфського часу археологічна екс-
педиція на Середньому Доні встановила
(завдяки постійній присутності антрополо-
гів), що у шести з 59 досліджених курганів
 поблизу сіл Тернове і Колбіно були похо-
вані озброєні молоді жінки із знатних сімей.
Поряд з ними – звичайний набір зброй: пара
дротиків, спис, лук і стріли з бронзовими і
залізними наконечниками, а також дорогі
ювелірні прикраси грецького виробництва
і предмети виключно жіночого вжитку –
бронзові дзеркала, сережки, намиста, пря-
сельця з глини і свинцю [12]. Очевидно,
молоді жінки-воячки з Скіфії входили до
складу кінних легкоозброєних допоміжних
загонів певних вікових і соціальних груп
скіфських жінок.

На думку дослідника В. Гуляєва, якщо
у всіх частинах Європейської Скіфії, тобто
в степу і лісостепу між Дунаєм і Доном,
зустрічаються аналогічні поховання моло-
дих жінок зі зброєю, що мають достатньо

Зображення амазонки
(могильна плита
з кургану неподалік
від Ольвії)

високий соціальний статус і характерний набір речей, то слід визнати факт щонайтіснішого культурного, етнічного і соціально-політичного зв'язку між населенням степу і лісостепу у V–IV століттях до н. е. Такий незвичайний соціальний феномен, як інститут «жінок-войнів», існував у скіфську епоху тільки у кочових і напівкочових племен Східної Європи [12] – у скіфів і споріднених їм савроматів.

Однією із найдавніших, казкових легенд в античному світі була легенда про жінок-войнів – амазонок. Відображення цієї легенди спочатку у грецькій, а потім у римській літературі у вигляді розповідей або коротких згадувань доволі чисельні та різноманітні [27, 29]. У подальшому багато дослідників, яких у першу чергу хвилювало питання стосовно правдивості існування амазонок, поверталися до цієї легенди. З метою відслідковування амазонської традиції, починаючи з античності й до нових часів, М. О. Косвен виділив у всіх існуючих античних версіях про амазонок наступні варіанти:

– *перший* говорить про народ, який складається виключно із жінок;

– *другий* розповідає про народ, у якого першість належить жінкам, особливо у військовій справі, а чоловіки знаходяться у положенні підлеглих;

– *третій* акцентує увагу на тому, що у якогось народу жінки беруть участь у військових діях, не поступаючись при цьому чоловікам.

У першому варіанті більше міфічного, ніж реального, у другому – міф і реальність уживаються разом, у третьому – реальне, безсумнівно, переважає [17, 29–30]. Вперше термін «амазонки» зустрічається у давньогрецькому епосі, який розповідає про воївничих жінок-амазонок, які живуть у Скіфії, дочках бога війни – Ареса та його дружини, богині краси і любові Афродити. Епос називає амазонок по-різному: «рівні чоловікам», «чоловіконенависниці», «без-

Амазонка завжди була готова до бою

груді», «ті, які жали в поясах» [27, 30] (оскільки жали і косили озброєні у поясі).

Найбільш ранні грецькі автори: Геродот (484–425 до н.е.), Псевдо-Гіппократ (470–356 до н.е.), Ефор (405–330 до н.е.) та інші розміщували амазонок на землях поблизу Танаїсу (Дону) і Меотиди (Азовського моря) [17], де жили схожі зі скіфами за мовою і культурою племена. Існували різні версії стосовно місця проживання амазонок. Це Мала Азія, Північна Африка, Кавказ. Особливу ж увагу звернемо саме на згадки про амазонок, які проживали у Північному Причорномор'ї та Приазов'ї, оскільки греки там бували особисто і спостерігали особливості побуту місцевих народів. Тому відомості про амазонок носять скоріше реальний характер, ніж міфологічний, хоча савроматським жінкам приписувались звичаї, що були характерні для легендарних амазонок. Можливо, що греки могли спостерігати воївничість побуту і сам спосіб життя

савроматських жінок, що нагадував амазонський. Це кидалося ім в очі на загальному фоні переважно патріархальної Європи.

Всі античні автори, починаючи з Геродота, відмічали як найголовнішу рису способу життя амазонок участь у військових діях (Псевдо-Гіпократ, Ефор, Палефат, Страбон, Діодор Сицилійський, Плутарх, Флавій Аріан). Вони були озброєні луком, сокирою і списом (Страбон), мали щити (Плутарх). Зі шкір диких звірів робили собі шоломи, плащі, пояси (Страбон) [27, 32]. Антична традиція донесла до нас імена цариць жінок-воїнів: Іпполіти, Антіопи, Фалестри, Пенфесилії. Під їх керівництвом амазонки здійснювали військові походи, підкорювали країни і народи. Про походи амазонок Північного Причорноморя у Грецію й Аттіку розповідає Ісократ (436–338 до н. е.).

За деякою інформацією, амазонки жили окремо від чоловіків, вступаючи з ними у відносини один раз на рік з метою дітонародження і продовження славного роду амазонок (Страбон, Плутарх). Діодор Сицилійський повідомляв, що вони жили разом. Однак, у той час, коли жінки здійснювали походи, чоловіки знаходилися у підпорядкованості та займалися домашнім

господарством і вихованням дітей. Страбон писав, що якщо амазонки жили окремо від чоловіків і мали спільніх дітей, то, як правило, дівчаток вони залишали у себе, а хлопчиків віддавали батькам. Якщо ж вони жили разом, то матері-амазонки калічили своїх дітей чоловічого роду (Псевдо-Гіпократ, Стефан Візантійський, Діодор Сицилійський) або убивали їх після народження (Юний Юстин) [27, 33–34].

Найдавніша розповідь про амазонок у грецькій літературі, що дійшла до нас, належить Геродоту (V ст. до н. е.). Він писав, що у битві на річці Термодонті (у Малій Азії) елліни перемогли амазонок, захопили частину їхнього війська у полон і повезли жінок на трьох кораблях до себе на батьківщину. Однак у відкритому морі амазонки напали на греків, перебили їх і захопили кораблі. Не вміючи управляти ними й орієнтуватися у морі, жінки не змогли повернутися додому: вітер заніс кораблі до берегів Меотиди (Азовського моря). Амазонки зійшли на берег, у степи. Там вони побачили табун коней і захопили його. На конях амазонки почали грабувати Скіфську землю. Але згодом молоді скіфи і амазонки почали жити разом... Так з'явилось на схід від Меотидського озера плем'я савроматів, породжене амazonками. Внаслідок такого походження «жінки савроматів з давніх давен їздили увесь час верхи на полювання, і разом із своїми чоловіками і без них, і на війну ходили, і одягалися так, як чоловіки... Шо ж до шлюбів, то у них жодна дівчина не виходила заміж, поки не вбивала якогось ворога. Бувало так, що деякі з них помирали не одруженими, якщо їм не довелося виконати це за звичаєм» [7, 206].

Битва амазонок.

У центрі – Ахіл у шоломі та Пенфесілея, яка помирає.

Стінка саркофага. III ст. Лондон

Слідом за Геродотом, значну увагу приділяли амазонкам й інші античні автори. Ефор (IV ст. до н.е.) пропонує свій варіант зародження амазонства в євразійському степу, а саме: «Колись савромати відправились походом у Європу, але там загинули, і жінки їхні залишились самі» [25, 113]. Помпей Трог (I ст. до н.е.), римський історик, писав, що амазонки походять безпосередньо від скіфів. Описуючи їх похід на Афіни, зазначав, що жінок-войнів у їхньому поході на Афіни супроводжувало союзне скіфське військо на чолі з царевичем Панасагором. В іншому місці він вказує, що: «Історія сколотів (скифів) дуже багата і велична... Вони заснували Парфію і Бактрію, а їхні жінки – королівство амазонок» [29].

Достовірність відомостей античної традиції про амазонок знаходить пряме підтвердження в археологічному матеріалі. Саме у степах України фіксуються окремі кургани могильники, де поховані войовничі жінки, що мали коней і зброю, вміли влучно стріляти з луків і кидати дротики, їздити верхи [11, 115]. Вони займалися скотарством, мисливством, рибальством, хліборобством, ремісництвом та військовим добуванням. Цих жінок називали по-різному. Геродот назвав їх амазонки, від грецького «амазес» – тобто безгрудна. Вони нібіто позбавляли себе однієї з грудей (правої) – її припікали розжареним залізом ще у маленьких дівчаток – для зручнішого використання луку, або ж для того, щоб права рука була сильнішою [27, 33]. У музеях Греції, Близького Сходу, Єгипту, Європи збереглося сотні древніх малюнків, скульптур, барельєфів амазонок. Там вони зображаються з однією оголеною груддю. Однаке ніде немає зображень безгрудих жінок-войнів.

Чорноморські греки називали цих жінок «юрпати» (чоловіковбивці) [33] через те, що при народженні дівчинки її виховували, а при народженні хлопчика – його убивали. На думку В. К. Тредьковського – амазонки – грецьке спотворення слов'ян-

ського «омужені», тобто «мужні жінки», як, мовляв, вони самі себе та інші народи їх називали. Ще одне тлумачення етимології слова «амазонки» знаходимо у чеського автора, який виступає під криптонімом. У статті «O amazonkach» він виводить його від слов'янського «самажонки», «самажони», тобто «самі жінки». І звичайно, що багатьох європейських істориків вони дивують своїм статусом, стилем життя, мудрістю і хоробрістю [29]. Через те, що жінки-войни носили довгу дівочу косу як ознаку вільної, незалежної жінки, деякі їх називали – Косачки, Косачі.

На Україні перша звітка про жінок-амазонок зустрічається у «Повісті минулих років»: «Амазонки ж не мають чоловіків, але ... один раз в рік, близько до весняних днів, виходять зі своєї землі та поїднуються з навколошніми чоловіками, вважаючи той час нібіто якимось торжеством і великим святом. Коли ж зачнуть від них у чреві, – знову розбіжаться з тих місць. Коли ж прийде час народжувати і якщо народиться хлопчик, то вбивають його, якщо ж дівчинка, то викормлюють її та належно виховують» [24, 15–16]. Тобто давньоруське літописне джерело повторює відомості античних авторів про це плем'я.

Точного часу існування та географічного розташування племені амазонок ніхто не міг назвати і в пізніші часи. На карті іспанського короля Карла V (1516–1556), яка належить до XVI ст., країна амазонок знахо-

Зображення амазонки на вазі

дилася на Русі і мала назву «AMAXONYM» [29], тобто Амазонія. Вона була розміщена в районі Азовського моря. Як вважає професор І. Денисюк, на основі дослідження фольклорного матеріалу та вивчення історичних друкованих джерел: статей, мемуарів дослідників давнини, йому вдалося зробити наукове відкриття, що Волинське Полісся було також місцем розташування місцевих амазонок. Археологічні дослідження підтверджують літописні та фольклорні свідчення. У селі Тур Ратнівського району на Волині біля Святого озера були віднайдені кургани жінок-войнів [21].

Пам'ять про «військо дівоцьке» дожила до наших днів в українському фольклорі. Виявляється, у стародавніх волинських колядках оспівуються дівчата та жінки-войовниці, вихваляється їх мужність, войовничість:

– Ой, мое дите а Настусенько,
Поїдь, поїдь а на войноньку!
– Моя матінко-голубонько,
Я на войноньку та й поїду:
Я вмію коня осідлати,
А на йому та й поїхати [29].

Присутність в українських жінок своєрідної військової культури підтверджує її такий давній весільний звичай, поширений у багатьох місцевостях України: у весільну му поїзді молодого супроводжує світилка, яка несе меч [13], тобто саме жінка виступає у ролі символічного зброєносця молодого. Можливо, що у прадавніх українців каста жінок-войнів мала право на життя і рівні права в суспільстві. Жінки так само промишляли, жили військовою справою. А виходячи з того, що вони утворилися при матріархальному суспільстві, можна допустити, що саме вони були засновниками військових вольниць. Як би там не було, але всі ці легенди, що мають відношення до походження найдавніших амазонок, говорять про те, що поява амазонства в античну епоху – наслідок війн чи даліких походів, що за-

бирали у народу, який їх вів, усіх дієздатних чоловіків [25, 114]. Жінки, що залишалися, змушені були протягом якогось часу ставати на захист своїх земель, майна та дітей.

Важливе місце у давній історії нашої держави займають сармати. Навіть період з III ст. до н. е. до IV ст. н. е. в історії України має назву «сарматська доба». Сармати – це загальна назва споріднених зі скіфами кочових іраномовних племен скотарів, що вживалася еллінськими й римськими істориками. Перший етап історичного розвитку сарматів пов'язаний із савроматами (*давньоіран. «saoromant»* – «той, хто носить меч»), сусідами скіфів на сході. Історики та сучасники відзначали важливу роль жінок у житті сарматів. Починаючи від Скилака абсолютна більшість античних джерел називають сарматів «півладними жінкам». Геродот пише, що й скіфи називали сарматів так само. У сарматів усі чоловіки і значна частина жінок були воїнами [26]. Загалом їхні жінки своєю поведінкою нагадували міфічних амазонок і відрізнялися войовничим характером.

Основу війська ранніх сарматів складали легкоозброєні кінні лучники, одягнені у шкіряні лати і шоломи. Легка кавалерія озброювалася луками, списами та клинковою зброєю. Активне застосування стріл та легких списів сарматською кіннотою у I тис. до н. е. та ведення бою переважно дистанційно зробили більш слабосилих жінок майже настільки ж ефективними вояками, як і чоловіки, а в деяких випадках навіть більш ефективними – з урахуванням зростання маневреності коня через меншу вагу вершника. Лише згодом, закута у залізо важка кіннота сарматів стане непереможною на полі бою. У середовищі сарматів існували значні загони жінок-войнів. У багатьох жіночих похованнях I тис. до н. е. на півдні Східної Європи під час археологічних розкопок виявлені різноманітні предмети озброєння, зокрема наконечники стріл.

Особливістю савроматів був високий статус жінок, їх активна участь у суспільному житті та військових діях. Давні письменники часто називають савроматів народом, який управляється жінками. Особливістю сарматського суспільного ладу було існування пережитків матріархату. Античні автори досить часто називають сарматів «гуннократунами» – керовані жінками. У стародавніх джерелах є згадки про сарматських цариць – Томиріс, Амагу та ін. Савроматські жінки могли очолювати племена і виконувати функції жерців. Вчені вважають, що савроматський рід був материнським. Б. Грakov у праці про матріархат у сарматів простежив його пережитки у часі. Він писав, що на першому етапі жінки савроматів виконували функції матерів – предків роду, воїнів, жриць, на другому вони були головами великих сімей і воїнами, на третьому – матерями-хазяйками і зрідка жрицями, і на четвертому за жінками залишалися тільки якісь жрецькі функції [10, 109–121]. Легенда Геродота про походження сарматів від шлюбів скіфських юнаків з амазонками повинна була пояснити, чому савроматські жінки їздять верхи, володіють зброяєю, полюють та йдуть на війну, носять однаковий з чоловіками одяг.

Можливо, що з часом уява про савроматів, як про народ, де жінки воюють разом з чоловіками, перетворилася на легенду про панування жінок.

Таким чином, аналіз відомостей античної традиції про савроматських (сарматських) жінок переконує нас у тому, що вони (принаймі певна частина):

- були войовничі;
- брали активну участь у суспільному житті, займали почесне місце у сім'ї, роді, племені;

Половецьке військо. Другі зліва і справа у строю – жінки-войни.
Фото з forum.milua.org.ua

– іноді брали управління у свої руки і очолювали цілі племена.

Ось чому антична традиція говорить про савроматських (сарматських) жінок, як про нащадків легендарних амазонок. Важко припустити існування у розвиненому матріархальному і тим більше класовому суспільствах справжніх матріархальних спільнот, жінок-войнів, які страчували чоловіків і використовували їх тільки як виробників та рабів. Очевидно, мандрівникам, що звикли за довгі тисячоліття до абсолютної чоловічої влади, здавалися дикими звичаї деяких племен, що дозволяли жінкам брати участь у суспільному житті. Між тим, війни у період воєнної демократії і далі, у класових суспільствах, нерідко закінчувались цілковитим зникненням дорослого чоловічого населення. Це неминуче приводило жінок до необхідності брати на себе суспільні і військові обов'язки.

У суспільстві немовби відроджувалися стародавні звичаї матріархату. Особливо довго зберігалися і часто відроджувалися пережитки матріархату в степових кочівників. Перш за все, це стосується половців (кумани, кипчаки), що прийшли в українські степи і у XI–XII ст. робили набіги на давньоруські землі. Місце жінок у половецькому суспільстві та в осілих народів значно відрізнялося. На відміну від руських, по-

ловецькі жінки брали участь у військових походах. Виразним матеріалом із виявлення рівноправного суспільного становища жінки з безсумнівними слідами давніх матріархальних звичаїв є половецькі кам'яні статуї [25, 118–119].

На думку С. А. Плетньової, до XII ст. можна віднести археологічне свідоцтво інституту жінок-войнів, що діяв в українських степах. Це половецька кам'яна статуя богатирі, що зберігається у краєзнавчому музеї міста Миколаєва. Вона дуже велика – десь у 1,5–2 рази більша загальношироких половецьких кам'яних «баб». Богатирша зображена з шаблею, колчаном, кинжалом. Висота статуї 2,8 м. Груди у неї захищені зображенням спеціальних круглих бляшок, характерних для військового костюму чоловіків [22, 529–537].

Про жінок-полованок, що були головою сім'ї, берегинями традицій роду, говорить передусім сам факт широкого розповсюдження у степу жіночих статуй, які ставили у святих місцях поряд з чоловічими. Характерно, що жіночі статуї з'явилися у предків половців у той період, коли частина цього народу вже почала поступово просуватися на захід – у східноєвропейський степ. Очевидно, першими пішли переважно чоловіки,

і кипчакські жінки відразу ж почали виконувати роль голів родин та інших більш значних співтовариств. Протягом всієї історії у східноєвропейському степу половці не прожили жодного спокійного року [23, 260–300]. Походи на Русь, Візантію, постійна оборона своїх кочовиць – все це потребувало максимальної напруги військових сил (в основному, чоловічих). Природно, що у цьому воєнізованому суспільстві з'являлися могутні дівчата-богатирі. У вежах (помешканнях половців), де чоловіки постійно були відсутні, жінки ставали не лише продовжувачками роду, а й господинями. Цим жінкам ставили після смерті пам'ятники-статуї і поклонялися, як і статуям чоловіків-богатирів. Характерно при цьому, що жіночі фігури завжди зображалися з відкритою груддю, що було джерелом благополуччя роду, символом його єднання. Отже, і половці, певно, тільки під впливом зовнішньополітичних подій, що потребували активних військових дій, набули рис, які можна вважати слідами чи згадкою про матріархат.

В історії існують згадки і про слов'янських жінок-войнів. Візантійський патріарх Никифор, змальовуючи битву ромеїв з аварсько-слов'янським військом, яка від-

булася у 626 році під Константинополем, зазначає, що: «серед тіл загиблих були жінки-склавинки». Слов'янки брали участь і в болгарському поході русів 811 року на Візантію [29]. Про це свідчить анонімний автор часів правління імператора Лева Вірменина. У нас існує такий стереотип, що жінка на землях України у давньоруський час була віддана сім'ї, дітям і чоловікові. Вона народжувала дітей, виховувала їх, молилася, співала пісень,

Скопас. Амазономахія. Фрагмент скульптури. Близько 350 р. до н. е.
Британський музей. Лондон

доглядала за чоловіком і чекала його, коли він вибирається кудись з дому, оплакувала, коли він гинув на війні. Однак на давньоруських землях існували і жінки-войни. Їх образ має давню традицію і його можна прослідкувати за декількома джерелами.

Жінки воювали у війську Святослава Завойовника, про що засвідчують грецькі автори. Історик другої половини Х ст. Лев Диякон описав битву під Доростолом у 971 році під час війни київського князя Святослава проти Візантійської імперії. Не легко дісталася грекам перемога. Скіфи (руси) билися відважно. Коли настала місячна ніч, грецькі воїни почали обходити поле битви, «знімаючи обладунки з вбитих варварів, ромеї знаходили між ними мертвих жінок у чоловічому одязі, які воювали разом з чоловіками проти ромеїв» [19, 130]. Ймовірно, що жінки були одягнені, як чоловіки, і мали зброю. У той час руські воїни мали на озброєнні мечі, списи, луки зі стрілами, бойові ножі та сокири, а від ударів ворожої зброї їх захищали щити, шоломи та кольчуги. Щоб використовувати цю зброю і облаштувати, потрібно було мати силу, витривалість і спеціальні навички. Про жінок у війську Святослава у битві під Доростолом у 971 році згадував також візантійський хроніст Іоан Скилиця [14] (XI—початок XII ст.).

Арабський історик X століття Ібн-Якуб писав, що західніше «русів» розташоване місто жінок, які «їздять верхи і особисто йдуть на війну й мають сміливість та хоробрість». Якщо врахувати, що у X ст. власне Руссю вважалося лише середнє Подніпров'я, то місто амазонок розташувалося десь на правобережжі чи заході України [29]. Давньоруські літописи описують життя переважно чоловіків. Однак, загальновідомим є той факт, що княгиня Ольга мала в Києві свою дружину й успішно здійснювала військові походи проти непокірних сусідів. «Повість минулих років» відмічає: «у рік 6454 (946) Ольга з сином своїм Святославом зібрала багато хоробріх воїнів і пішла

на Деревську землю» [24]. Причиною цього було вбивство деревлянами її чоловіка, князя Ігоря.

У війні зі Святополком перша дружина Ярослава Мудрого княгиня Ірина (Інгігерда) ділить з чоловіком долю і недолю, їде з ним у походи, спершу на захоплений Святополком Новгород, а далі на Київ. У травні 1019 року «у прикрі хвилі сама бере участь у боях над р. Альтою й тим впливає на завзяття воїв» [20, с. 33]. Після битви Ярослав став великим київським князем.

Усна народна творчість містить згадки про жінок-войнів. З покоління в покоління передаються билини, казки, легенди, думи, оповідання про людей, наділених надзвичайною фізичною силою, — богатирів Іллю Муромця, Кирила Кожум'яку, Добриню Микитича. Цікаво, що у руському епосі богатирями були не тільки чоловіки, а й жінки. Народною уявою, наприклад, створено такі прекрасні образи жінок-богатирок, як поляниця Настасія Микулична — дружина богатиря Добрині, Настасія-королівна — дружина богатиря Дуная [16, 53–58] та інші. Руські билини розповідають, що у київського князя Володимира бенкетують «поляниці, дівчата молодецькі» [4, 5]. Оповідач так пояснює це слово: «Поленічі — це були молодецькі воїни-жінки, богатирського роду, воїнству навчені» [5]. Художником Н. К. Реріхом на картині «Настасія Микулична» [15] була зроблена спроба зобразити поляницю.

Про жінок, що вміють воювати, розповідається і у казках: «дівчина, у якої з рук і з ніг вода тече: хто цієї води вип’є — на тридцять років молодшим стане, виїжджає з своїм військом в зелені луги тішитися — все військо з одних дівчат набране» [1]. Існують легенди, що з озером Світлояром пов’язана якась Дівка-Турка, господиня звірів і очільниця жіночого війська [9]. Українська традиція містить інформацію про жінок-войнів у численних піснях, колядках і баладах. Так, фольклористи записали інформацію про дівчину-воячку, яка: «Попереду

Зображення Геракла та амазонок на амфорі

війська поїхала, / Попереду війська конем грава, / А позаду війська мечем махала» [29]. Тобто, тема полениць у народному фольклорі чітко прослідковується, однак вимагає подальшого дослідження.

Як відбувалося виховання жінок-воїнів на давньоруських землях – невідомо. Можливо, що воно передбачало вміння стріляти

з лука, рубатися мечем, їздити верхи, метати списа. Вчили молодших досвідчені жінки-воїни. До речі, мало хто знає, що добре відомий нам з казок образ «баби Яги» походить від давньослав'янського «ягать» (що значить «їхати на коні попереду війська»). Як вважає М. Томак, «ягинями» називали літніх жінок-воїнів, які допомагали своїм молодим «коллегам» оволодіти військовою справою [30].

Таким чином, тільки необхідність війни чи зовнішня небезпека були тими поштовхами, що змушували не лише чоловіче, але й жіноче населення племен, народів братитися за зброю, навчатися військової справи. У цей час оживали ті матріархальні звичаї, які «дримали» у патріархальних суспільствах, що складувалися на протязі тисячоліть. Жінки ставали справжніми воїнами, згадки про подвиги яких дійшли і до наших днів.

ДЖЕРЕЛА

1. Афанасьев А. Н. Народные русские сказки [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://librussian.info/lib_page_108046.html.
2. Божко С. Чому зникають кургани? [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/203517>.
3. Бунятян Е. П. Методика социальных реконструкций в археологии (на материале скифских могильников IV–III в.в. до н.э.). – К.: Наукова думка, 1985. – 227 с.
4. Былины Севера / Записи, вступ, статья и комм. А. М. Астаховой. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1938. – Т. 1. – 655 с.
5. Былины Севера / Подготовка текста и комм. А. М. Астаховой. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1951. – Т. 2. – 675 с.
6. Виноградов В. Б. Центральный и Северо-Восточный Кавказ в скифское время (Вопросы политической истории, эволюции культур и этногенеза). – Грозный: Чечено-Ингушское книжное изд-во, 1972. – 389 с.
7. Геродот. Исторії в дев'яти книгах. – К: Наукова думка, 1993. – 576 с.
8. Гиппократ. О воздухе, водах и местностях [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://liberea.gerodot.ru/a_hist/amazon_01.htm.
9. Град Китеј: Легенды / (Сост. В. Н. Морохин). – Горький, Волго-Вятское кн. изд-во, 1985. – 288 с.
10. Граков Б. Н. Пережитки матриархата у сарматов // Вестник древней истории. – 1947. – №3. – С. 109-121.
11. Грицюк В. М. Військо скіфів (озброєння, організація, війни та воєнне мистецтво): Монографія. Чернівці: Місто, 2009. – 296 с.

12. Гуляев В. Скіфські кургани на Донщині // Народна газета, 2007. – 8 серпня.
13. Егорова И. Гопак как боевое искусство. Тарас Каляндрук исследовал боевое наследие казацтва // День. – 2005. – № 134. – 28 июля.
14. Йоанн Скилица. О войне с русью императоров Никифора Фоки и Йоанна Цимисхия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hrono.ru/dokum/0900dok/skilic.html>.
15. Картины Н. К. Рериха [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ethics.narod.ru/galeriy/vozrist/nastasya.htm>.
16. Кловак Г. Т. Рідну землю, де живем, Україною зовем // Початкова школа. – 1992. – №1. – С. 53–58.
17. Косвен М. О. Амазонки: истории и легенды // Советская этнография. – 1947. – №2. – С. 33–59.
18. Латышев В. В. Известия древних писателей, греческих и латынских о Скифии и Кавказе // Вестник древней истории. – 1947. – 873 с.
19. Лев Диакон. История / Пер. М. М. Копыленко. – М.: Наука, 1988. – 239 с.
20. Луговий О. Визначне жіноцтво України. Історичні життєписи. – К.: Ярославів вал, 2007. – 267 с.
21. Марчук Л. Волинські амазонки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hunger-in-ukraine.uamir.ru/articles/category/27/1.html?PHPSESSID=b687b93d123f66059606ec617d748845>.
22. Плетнева С. А. «Амазонки» как социально-политическое явление // Культура славян и Русь. М., 1998. – С. 529–537.
23. Плетнева С. А. Половецкая земля // Древнерусские княжества X–XIII вв. – М., 1975. – С. 260–300.
24. Повесть временных лет. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – Ч.1. – 404 с.
25. Разумцева Г. І. «Амазонки» на території стародавньої України // Нариси з воєнної історії давньої України. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2005. – С. 113–124.
26. Сармати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aratta-ukraine.com/sacred_ua.php?id=52.
27. Скрипник Т. А. Амазонки в античной традиции // Известия Ростовского областного музея краеведения. – Ростов-на-Дону, 1988. – Вып. 5. – С. 29–39.
28. Спадок тисячоліть: скіфи, сармати, руси, українці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aratta-ukraine.com/sacred_ua.php?id=58.
29. Тарновська К. В. Жінки-воїни. Міф чи реальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.btb-net.com/main/151/zhnki-voni-mif-chi-realnst>.
30. Томак М. Українки-милитарі: Традиции «боевых» женщин // День. – 2009. – №127. – 24 июля.
31. Фиалко Е. Е. Амазонки – степные воительницы // Древний мир. – 2003. – С. 22–27.
32. Фиалко Е. Е. Памятники скифской эпохи Приднепровской террасовой Лесостепи. – К.: ИА НАНУ, 1994. – 53 с.
33. Штилвелд В. Амазонки – українки? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://h.ua/story/44671>